

ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ

THE POTENTIAL OF MODERN UKRAINIAN YOUTH IN THE CONDITIONS OF WARTIME

Статтю присвячено вивченню проблеми потенціалу сучасної молоді в умовах військового часу. Соціально-психологічні зміни, які відбуваються в Україні, потужний спротив російській агресії, активна участь громадян у волонтерській діяльності, всебічна підтримка нашої країни Європою та Америкою зумовили якісні зміни не лише у соціальній структурі суспільства, системі громадських відносин, а й у самосвідомості кожного молодого українця. Молодість як етап життєвого шляху відповідає усім віковим ознакам, але її соціальний статус у сучасній Україні, основні соціально-психологічні характеристики соціально-історично зумовлені та залежать від суспільного устрою, традицій та особливостей соціалізації нашого суспільства. В умовах війни змінюється психологічний простір молоді, формується абсолютно новий психологічний рівень життєтворення, колишні друзі можуть стати ворогами, а неприятели – однодумцями. Війна зумовлює не лише негативні, а й позитивні зміни у структурі особистості сучасної молоді, перевіряє її на зрілість, мужність, витривалість. У багатьох молодих військовослужбовців та волонтерів формуються нові компетенції, новий досвід, зростає професіоналізм, відбувається переоцінка цінностей, формуються нові пріоритети. Таке переформатування психіки відбувається не лише у молодих бійців, які перебувають на передовій, а й у молодих людей, які працюють у тилу. Узагальнення досліджень про психологічні особливості сучасної української молоді дало змогу виділити соціально-політичний (захист держави на бої бою, активна волонтерська діяльність, стиль життя та уявлення молоді про успіх в умовах війни), особистісний (формування життєтворчості, самоздійснення та онтогенетичної рефлексії), навчальний (психологічний клімат, суспільна думка, колективний настрій, колективний тиск, традиції, що склалися в академічній групі) та ціннісно-моральний (позитивна національна ідентичність, професійно-ціннісні орієнтації) напрями розвитку. Узагальнюючи результати аналізу середньогрупових значень психологічних показників, можна констатувати, що у переважній більшості української молоді компоненти особистісної адаптивності досягли високого рівня сформованості, що забезпечує активну соціальну та громадянську реалізацію молодих людей.

Ключові слова: українська молодь, умови війни, особистісний потенціал, нервово-психічна стійкість, адаптаційні здібності.

The article is devoted to the study of the problem of the potential of modern youth in wartime conditions: socio-psychological changes taking place in Ukraine, strong resistance to Russian aggression, active participation of citizens in volunteer activities, comprehensive support of our country by Europe and America led to qualitative changes not only in the social structure of society, the system of public relations, but also in the self-awareness of every young Ukrainian. Youth as a stage of the life path corresponds to all age characteristics, but its social status in modern Ukraine, the main socio-psychological characteristics are socio-historically determined and depend on the social structure, traditions and features of socialization of our society. In the conditions of war, the psychological space of young people changes, a completely new psychological level of life creation is formed, former friends can become enemies, and enemies – like-minded people. The war causes not only negative, but also positive changes in the personality structure of modern youth, tests it for maturity, courage, and endurance. Many young servicemen and volunteers are developing new competencies, new experience, growing professionalism, reassessing values, and forming new priorities. Such reformatting of the psyche occurs not only among young fighters who are on the front lines, but also among young people who work in the rear. The generalization of research on the psychological characteristics of modern Ukrainian youth made it possible to distinguish socio-political (defense of the state in the pain of battle, active volunteering, lifestyle and youth perception of success in war conditions), personal (formation of life creativity, self-realization and ontogenetic reflection), educational (psychological climate, public opinion, collective mood, collective pressure, traditions developed in the academic group) and value-moral (positive national identity, professional-value orientations) directions of development.

Summarizing the results of the analysis of average group values of psychological indicators, it can be stated that in the vast majority of Ukrainian youth, the components of personal adaptability have reached a high level of formation, which ensures active social and civic realization of young people.

Key words: Ukrainian youth, conditions of war, personal potential, neuropsychological stability, adaptive abilities.

УДК 159.9:316.6
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.45.38>

Курова А.В.

к. психол. н.,
доцент кафедри соціальної психології
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

Постановка проблеми. Соціально-психологічні зміни, які відбуваються в Україні, потужний спротив російській агресії, активна участь громадян у волонтерській діяльності, усебічна підтримка нашої країни Європою та Америкою зумовили якісні зміни не лише у соціальній структурі суспільства,

системі громадських відносин, а й у самосвідомості кожного українця. Результатом таких соціально-політичних процесів стали зміна пострадянських та формування нових ідентичностей, які мають етнічну та національну спрямованість. Особлива роль у процесі становлення національної

самосвідомості належить молоді, яка вже стала провідною рушійною силою у розвитку національної ідентичності. Саме тому в науці виникла гостра потреба в цілісному підході до вивчення молодого покоління, у розгляді молоді як органічного суб'єкта національного руху та важливої частини суспільства. У контексті нашого дослідження молодість як етап життєвого шляху відповідає усім віковим ознакам, але її соціальний статус у сучасній Україні, основні соціально-психологічні характеристики соціально-історично зумовлені та залежать від суспільного устрою, традицій і особливостей соціалізації нашого суспільства.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення досліджень про психологічні особливості сучасної української молоді дало змогу виділити соціально-політичний, особистісний, навчальний та ціннісно-моральний напрями розвитку.

Соціально-політичний напрям дослідження психологічних особливостей сучасної української молоді

Т. М. Титаренко, досліджуючи особливості особистості молодих українців, які захищають державу на бої бою, пише, що вже після місяця перебування на передовій адаптивний потенціал особистості вичерпується через стан надмірної мобілізованості, постійної напруженості [23]. Змінюється і психологічний простір молодих бійців, формується абсолютно новий психологічний рівень життєтворення, колишні друзі можуть стати ворогами, а неприятели – однопумцями. Т. М. Титаренко відзначає, що таке переформатування психіки відбувається не лише у молодих бійців, які перебувають на передовій, а й у молодих людей, які працюють у тилу [23].

В. О. Климчук [13] та інші вчені підкреслюють, що війна зумовлює не лише негативні, а й позитивні зміни у структурі особистості сучасної молоді, перевіряє її на зрілість, мужність, витривалість. У багатьох молодих військовослужбовців та волонтерів формуються нові компетенції, новий досвід, зростає професіоналізм, відбувається переоцінка цінностей, формуються нові пріоритети [13].

Події у сучасній Україні, запекла боротьба з російськими загарбниками не лише змінюють образ світу молоді, а й формують абсолютно нові форми активності, завдяки яким молоді українці прагнуть допомагати людям, котрі перебувають у складних, а інколи і трагічних обставинах: втрата житла, майна, близьких людей та друзів [3]. Тому на порядок денний виходить питання вивчення особистісних якостей та потенціалів, завдяки яким молоді люди почина-

ють займатися волонтерством. Волонтерська діяльність активізує у молоді важливі екзистенційні компоненти особистості, як-от сенс, милосердя, приряття, віра, а в структурі особистості сучасного волонтера виділяються афективні, мотиваційно-вольові, когнітивні та поведінкові елементи, які людина спрямовує на надання допомоги оточуючим.

Волонтерство як альтруїстична діяльність проявляється в турботі про інших людей без оплати або будь-якого матеріального заохочення. Війна з Росією довела, що в сучасній українській молоді дух волонтерства добре розвинений та є характерною ознакою стабільної соціальної системи України.

У сучасній вітчизняній науці психологічний зміст волонтерського руху серед молоді вивчений ще недостатньо, але більшість учених уважає, що одним із досліджених компонентів волонтерства є мотивація [9]. Сучасна українська молодь з альтруїстичною мотивацією в умовах війни допомагає тим, хто потребує, навіть якщо вона може в будь-який момент залишити взаємодію.

Останнім часом проблема стилю життя та пов'язаних із ним психологічних феноменів сучасної української молоді набуває особливого значення. Найбільш відомим вітчизняним науковцем, який працює у цій парадигмі, є Т. М. Титаренко, на думку якої результат особистісного саморозвитку та креативність поєднуються у спорідненому стилі життя понятті «життєвий світ особистості» [23]. Такий підхід дає змогу розглядати процес світоконструювання молоді, спираючись на розуміння механізмів її розвитку, саморуку, індивідуальних особливостей.

Сучасні українські вчені розширюють поняття «стиль життя молоді». Так, Ю. М. Швалб розглядає його як підсумковий показник якості буття усього суспільства [28]; Г. В. Гритчук основним параметром стилю життя вважає суб'єктність/об'єктність [6]; Л. Б. Чміль у структурі життєвих стилів молоді особливу увагу приділяє життєвим цінностям та індивідуальним особливостям [27].

Подальші дослідження життєвого шляху сучасної молоді основний акцент робили на різних аспектах життєвого досвіду. Ж. В. Сидоренко відзначає, що основним новоутворенням молодості є здатність усвідомлювати свій життєвий досвід, що в подальшому становить особистісне підґрунтя самоздійснення молоді [21]. Н. В. Чепелева підкреслює, що основною одиницею індивідуального життєвого досвіду є подія, завдяки якій молода людина

починає усвідомлювати та аналізувати все, що з нею відбувається [26]. У такому ж контексті, розглядаючи події Євромайдану, Т. О. Ларіна виділила як важливий соціальний ресурс життєздатності молоді оптимістичні очікування від майбутнього, демонстрацію активної громадської позиції, очікування підтримуючої поведінки від сім'ї та родини [18]. Життєвий досвід молоді розглядається через механізм усвідомлення (Н. В. Чепелева [26], Т. М. Титаренко [23]), ставлення (Т. М. Титаренко [23]).

Отримані результати доводять, що переважна більшість молоді в досягненні життєвого успіху покладається на себе, займає усвідомлену просоціальну позицію, відкидає небажаний ризик, але впевнена, що досягне успіхів, пишається реальними життєвими досягненнями. Добрі відносини з оточуючими та прагнення до творчої самореалізації молоді реалізуються у відповідних копінг-стратегіях рішення гострих питань, позитивній та цілеспрямованій переоцінці власних можливостей.

Формуючи соціально-демографічний портрет сучасної української молоді, С. М. Коляденко констатує, що молодь активно підтримує вступ України у ЄС, абсолютно всі молоді українці не підтримують анексію Криму Росією та вважають, що конфлікт із країною-агресоркою можна вирішити лише в тому разі, якщо вона поверне Крим, а її військові формування залишать Донбас та інші анексовані території [15].

Особистісний напрям дослідження психологічних особливостей сучасної української молоді

Низка українських учених (Б. П. Лазоренко [17], Ж. В. Сидоренко [21], Т. М. Титаренко [23], В. М. Ямницький [30] та ін.) основним вектором розвитку сучасної української молоді вважає формування життєтворчості, самоздійснення та онтогенетичної рефлексії, що сприяють навичкам самоаналізу, пізнання свого внутрішнього світу та поведінки у зв'язку з урахуванням минулого досвіду, аналізом переживань інших людей, учасників комунікації.

Загалом потужним чинником індивідуального здоров'я та суб'єктивного благополуччя молодої людини є психологічна ресурсність (О. С. Штепа [29]), а на думку Є. Воробйової [4] та М. Й. Казанжи [11], – фасилітація, тому що безпосередня соціальна взаємодія позитивно впливає на особистість. На думку О. Є. Блинової [2], у психологічному портреті сучасного студента особливу функцію виконує комунікативний потенціал, оскільки саме в комунікативному процесі формується система основних якостей, здібностей, компетенцій, що в подальшому закріплюються

у структурі особистості як провідна життєва стратегія.

Навчальний напрям дослідження психологічних особливостей сучасної української молоді

Оскільки провідна діяльність у молодості – навчально-професійна та самоактуалізація, особлива дослідницька увага часто приділяється студентству та специфіці організації освітнього простору в цей період. Під час навчання в університеті соціально-психологічні особливості освітнього простору впливають на становлення специфічних соціально-психологічних явищ, які впливають на особистість студента та його поведінку: психологічний клімат, суспільна думка, колективний настрій, колективний тиск, традиції, що склалися в академічній групі, тощо. Внутрішніми критеріями, на думку деяких учених [5], можна вважати академічну успішність студента, якість набутих знань, рівень сформованості основних компетенцій, рівень особистісного розвитку здобувача. На нашу думку, надійним внутрішнім критерієм є рівень суб'єктивного благополуччя здобувача у процесі навчання та спілкування [16].

Низка вчених (С. О. Кличковський [14], Л. А. Онуфрієва [25], О. М. Чайковська [25] та ін.) вважає, що важливим чинником формування освітнього середовища в університеті є процеси, які відбуваються у студентській спільноті. Сучасні українські науковці (О. Є. Блинова, І. А. Ільницька [2], А. В. Галуза [5]) підкреслюють, що індивідуальна поведінка кожного здобувача вищої освіти визначається цінностями, нормами цього соціального утворення, забезпечуючи необхідний міжособистісний комфорт та соціальний статус. Саме тому на спілкування в академічній студентській групі покладається ще одна важлива функція – збереження почуття психологічної безпеки [2; 5].

Ціннісно-моральний напрям дослідження психологічних особливостей сучасної української молоді

Л. М. Абсалямова та В. В. Ворожбіт-Горбатюк, досліджуючи психологічні особливості сенсожиттєвих орієнтацій молоді, особливу увагу приділяли ресурсам насиченого життя, просоціального досягнення блага, розвиненому вмінню радіти кожному дню [1]. А О. В. Ямницький у структурі професійно-ціннісної орієнтації молоді виявив три основних вектори розвитку: вектор благополуччя (цінності фізичного здоров'я та психологічного комфорту), естетично-когнітивний вектор (цінності творчої самореалізації та пізнання світу) та комунікативно-прагматичний вектор (орієнтації на спілкування та досягнення життєвого успіху).

Незважаючи на безумовне значення професійно-ціннісної сфери молоді, у сучасних умовах війни з Росією на перший план виходить завдання розвитку національної ідентичності молодих громадян України, оскільки позитивна національна ідентичність молоді є важливою умовою стабільності держави [7; 20; 24 та ін.].

Так, Л. М. Співак визначила, що студенти з високим рівнем загального показника національної самоідентичності цікавляться історією, культурою та традиціями української нації, усвідомлюють власну приналежність до української нації; Т. Федотова [24] констатувала, що переважна більшість української молоді має позитивну етнічну ідентичність, а результати досліджень І. В. Данилюка свідчать, що в українській молоді домінують нормальна етнічна ідентичність, етнічна індиферентність та етнотероризм, інші типи етнічної ідентичності є маргінальними [7]. Особливо актуальними уявляються нам дослідження національної ідентичності української молоді у воєнний час, проведені А. Османовою та Л. Співак [20]. Емпірично вчені встановили, що у воєнний час абсолютна більшість української молоді має високий рівень позитивності національної ідентичності, демонструє національну гідність, самоповагу, пишається своїм походженням та належністю до української нації. Вони багато знають про українську націю та про національний характер.

Отже, численні емпіричні дослідження довели актуальність вивчення психологічних трансформацій, які відбуваються з молодими людьми нашої держави в умовах війни, а особливого значення набуває виявлення адаптивних здібностей молоді у ці скрутні часи.

У даній частині емпіричного дослідження прийняли участь 142 респонденти у віці 18–30 років. Використовувалися МЛО «Адаптивність» А. Г. Маклакова та С. В. Чермяніна. Згідно з проведеним дослідженням, рівень адаптаційних здібностей респондентів є переважно високим (табл. 1).

Отже, середні та високі рівні адаптивних здібностей, притаманні сучасній молоді, можна розглядати як важливе підґрунтя реалізації психологічного здоров'я в умовах війни.

Узагальнені тенденції вираженості поведінкової регуляції та нервово-психічної стійкості по всій вибірці молоді є важливими, оскільки в умовах війни вони становлять ядро особистості, розвинена здібність пластично вибудовувати власну поведінку у надзвичайних ситуаціях та продуктивно функціонувати в ній становлять внутріш-

ній шар адаптаційних здібностей молоді. Із табл. 1 ми бачимо, що в нашій вибірці відсутній низький рівень поведінкової регуляції та нервово-психічної стійкості, середній рівень становить 10,607 %, а високий – 89,393 %. Тобто можемо фіксувати, що в умовах війни українська молодь має високий рівень нервово-психічної стійкості та поведінкової регуляції, завдяки чому в ній реалізуються висока й адекватна самооцінка та вміння критично сприймати реальність.

Таблиця 1
Рівень адаптаційних здібностей молоді

Показник адаптивних здібностей		Рівень вираженості показника адаптивних здібностей		
		низький	середній	високий
Поведінкова регуляція та нервово-психічна стійкість	n	0	25	117
	%	0	10,607	89,393
Комунікативний потенціал	n	9	23	110
	%	6,816	20,456	72,728
Морально-етична нормативність	n	4	51	87
	%	3,031	33,334	63,638
Особистісний потенціал адаптації	n	0	26	116
	%	0	11,365	88,638

Тенденція щодо вираженості комунікативного потенціалу молоді є для нас також значущою характеристикою, оскільки, як було відзначено вище, молодь в умовах війни виконує свій обов'язок перед державою, займається волонтерською діяльністю, що потребує розвиненої здатності встановлювати контакти з різними верствами населення, які потребують допомоги. Високий рівень комунікативного потенціалу української молоді (97 %) та середній (36 %) підтверджує психологічні перспективи щодо соціальної активності молодих людей на користь громадян, які перебувають у складних життєвих умовах. Життєдіяльність сучасної молоді в умовах війни пронизана мораллю, тому, на нашу думку, моральна нормативність як компонент адаптаційних здібностей молоді в умовах війни є потужним особистісним ресурсом. Знання моральних норм та вимог до громадян в умовах війни включаються в глибинні структури особистості молодої людини та спряють реалізацій морально-патріотичних дій та вчинків, сприяють виникненню нових альтруїстичних потреб та розвива-

ють активність у загальній боротьбі з російськими загарбниками.

Як бачимо з табл. 1, низький рівень розвитку морально-етичної нормативності становить 3,031 %, середній – 33,334 %, а високий – 63,638 %.

Отримані дані щодо розвитку морально-етичної нормативності достовірно емпірично доводять важливу роль моральності у формуванні української молоді.

Узагальнені результати за показником особистісного потенціалу молоді дають змогу говорити про здатність молодих українців до усвідомленого, активного контакту із соціумом та із самим собою в процесі організації власного життя. Як видно з табл. 1, у нашій емпіричній вибірці низький рівень особистісного потенціалу відсутній, середній становить 11,365 %, а високий – 88,638 %. Ці дані дають змогу припустити, що сучасні молоді люди мають реальний потенціал тих особистісних утворень, які в подальшому дадуть змогу підтримувати психологічне здоров'я в умовах невизначеності.

Реалізацію особистісного потенціалу молоді в умовах війни можна розглядати як єдність важливих потенційних можливостей, які актуалізуються в процесі соціальної взаємодії: до сприймання невизначеної інформації, до адекватного та критичного оцінювання нового соціального явища та до просоціальної діяльності.

Як бачимо з табл. 1, у нашій вибірці низький рівень особистісного потенціалу відсутній, середній становить 11 %, а високий – 88,638 %, що підтверджує існування потенціалу, який у подальшому ляже в основу просоціальної патріотичної позиції сучасної української молоді.

Отримані значення показників адаптаційних здібностей молоді в умовах війни ми розглядаємо як притаманні їм впевненість, відповідальність, стійкість національно-патріотичної спрямованості, реалістичність поглядів, розвинене почуття обов'язку перед державою. Ми припускаємо, що молоді українці глибоко рефлексують мотиви вчинків, системно реалізують свої наміри, розумно розподіляють власні зусилля та контролюють свої вчинки, мають чітко сформовану національно свідому позицію. Отримані дані доводять, що в нашій емпіричній вибірці наполегливість та самовладання представлені достатнім рівнем розвитку. Субшкала «Наполегливість» характеризує силу прагнень молодих українців щодо реалізації мети або розпочатої справи; сучасні молоді українці навіть в умовах війни демонструють прагнення до реалізації планів та завдань, долання перепон та виконання обов'язку.

Але, як доводять отримані результати, інколи мають місце наднормативна активність та надмірна наполегливість. Субшкала «Самовладання» розкриває особливості рівню довільного контролю станів та емоційних реакцій: у молодих українців самовладання достатньо розвинуте, що підтверджує їхню схильність до нервово-психічної стійкості, впевненості у власних можливостях, готовності засвоювати все нове. Окрім того, у структурі особистості сучасного молодого українця домінують орієнтація на традиційні цінності та чітка внутрішня позиція.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, соціально-психологічні зміни, які відбуваються в Україні, потужний спротив російській агресії, активна участь громадян у волонтерській діяльності, усебічна підтримка нашої країни Європою та Америкою зумовили якісні зміни не лише у соціальній структурі суспільства, системі громадських відносин, а й у самосвідомості кожного молодого українця. Молодість як етап життєвого шляху відповідає усім віковим ознакам, але її соціальний статус у сучасній Україні, основні соціально-психологічні характеристики соціально-історично зумовлені та залежать від суспільного устрою, традицій і особливостей соціалізації нашого суспільства. Узагальнення досліджень про психологічні особливості сучасної української молоді дало змогу виділити соціально-політичний, особистісний, навчальний та ціннісно-моральний напрями розвитку. Узагальнюючи результати аналізу середньогрупових значень психологічних показників, можна констатувати, що у переважній більшості української молоді компоненти особистісної адаптивності досягли високого рівня сформованості, що забезпечує активну соціальну та громадянську реалізацію молодих людей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абсалямова Л. М., Ворожбіт-Горбатюк В. В. Теорія ортобіозу про психологічні особливості смисложиттєвих орієнтацій студентської молоді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2022. № 2. С. 56–59.
2. Блинова О. Є., Ільницька І. А. Соціально-психологічна безпечність освітнього середовища як чинник позитивного психологічного клімату студентської групи. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 1. С. 298–309.
3. Бринза І. В., Свачій Г. Л. Психологічні ресурси особистості та професійна криза. *Актуальні проблеми сучасної психології*. Одеса, 2012. С. 214–217.
4. Воробйова Є. Роль менеджера-фасилітатора в системі організаційного розвитку. *Лідер. Еліта. Суспільство*. 2019. № 2. С. 59–70.

5. Галуза А. В. Коучинг как модель сопровождения профессионального обучения и развития студентов в вузе. *Психологическое сопровождение образовательного процесса*. 2015. Т. 2. № 5–2. С. 51–59.
6. Гритчук Г. В. Гендерні уявлення як чинник формування індивідуального життєвого стилю в юності : дис. ... канд. психол. наук ; Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Хмельницький, 2008. 160 с.
7. Данилюк І. В., Гресько В. В. Особливості сприймання образу росіян українською молоддю залежно від типу етнічної ідентичності. *Український психологічний журнал*. 2018. № 1 (7). С. 28–40.
8. Завгородня О. В. Проблема психологічного здоров'я. Теоретичні та прикладні аспекти. *Психологія і суспільство*. 2017. № 3. С. 124–137.
9. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Психологічні особливості волонтерської діяльності в сучасній Україні: мотиваційний аспект. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*. 2015. № 5. С. 40–46.
10. Зубенко О. М. Стили життя сучасної студентської молоді. *Вісник Харківського національного університету імені В. М. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2020. № 69. С. 74–80.
11. Казанжи М. Й. Психологія фасиліативності. Одеса : Купрієнко С. В., 2014. 327 с.
12. Кічук А. В. Емоційна детермінація психологічного здоров'я студентської молоді: деякі аспекти проблеми. *Психологічні перспективи*. 2019. Вип. 33. С. 139–151.
13. Климчук В. О. Посттравматичне зростання та як йому можна сприяти у психотерапії. *Наука і освіта*. 2016. № 5. С. 46–52.
14. Кличковський С. О. Дослідження взаємозв'язку деструктивних установок міжособистісної взаємодії з соціально-психологічним кліматом підприємства. *Український психологічний журнал*. 2018. № 3. С. 49–59.
15. Коляденко С. М. Соціальний портрет сучасної української молоді. *Актуальні проблеми соціального управління в Україні за умов глобалізації*. Житомир : ЖДУ, 2017. С. 41–46.
16. Курова А. В. Психологічне благополуччя як емпіричний гарант психологічного здоров'я молоді в умовах невизначеності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Психологія»*. 2022. Т. 33 (72). № 4. С. 31–36.
17. Лазоренко Б. П. Взаємозв'язки життєвих завдань проблемної та благополучної молоді. *Актуальні проблеми психології: психологічна герменевтика*. 2010. Т. 2. Вип. 6. С. 141–150.
18. Ларіна Т. О. Життєстійкість як життєве завдання особистості. *Актуальні проблеми психології: психологічна герменевтика*. 2007. Т. 2. Вип. 5. С. 131–137.
19. Мелашенко К. Життєвий успіх у гендерному вимірі: соціологічні розвідки. *Соціальні виміри суспільства*. 2009. Вип. 12. С. 208–220.
20. Османова А., Спивак Л. Національна ідентичність української студентської молоді у воєнний час. *Збірник наукових праць РДГУ*. 2022. Вип. 18. С. 132–140.
21. Сидоренко Ж. В. Дослідження життєвого досвіду молоді як чинника постановки завдань з психологічного здоров'я. *Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія*. 2010. Т. VII. Вип. 22. С. 209–213.
22. Співак Л. М. Зв'язок національної афіліації з національною ідентичністю студентської молоді. *Проблеми сучасної психології*. 2020. № 1 (17). С. 176–180.
23. Титаренко Т. Постмодерні концептуалізації понять «особистість» та «життєвий шлях». *Психологія і суспільство: український науково-економічний та соціально-психологічний часопис*. Тернопіль, 2009. С. 83–96.
24. Федотова Т. Особливості прояву етнічної та національної ідентичності в студентів-психологів. *Психологічні перспективи*. 2016. № 27. С. 280–293.
25. Чайковська О. М., Онуфрієва Л. А. Вплив міжособистісних взаємин на формування соціально-психологічного клімату студентської групи. *Психологічний часопис*. 2019. Т. 5. № 5. С. 45–61.
26. Чепелева Н. В. Розуміння та інтерпретація соціокультурного досвіду в контексті постнекласичної парадигми. *Особистісний досвід у постнекласичній парадигмі. Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ : Інститут соціальної та політичної психології, 2009. С. 3–10.
27. Чміль Л. Б. Психологічні особливості стилю життя студентської молоді : дис. ... канд. психол. наук ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2010. 170 с.
28. Швалб Ю. Психологічні критерії визначення стилю життя. *Соціальна психологія*. 2003. № 2. С. 14–20.
29. Штепа О. С. Особливості психологічної ресурсності осіб 20–25 років із різним статусом ідентичності. *Наука і освіта*. 2013. № 7. С. 204–208.
30. Ямницький В. Системний аналіз феномена життєтворчості особистості. *Психологія і суспільство: український науково-економічний та соціально-психологічний часопис*. 2009. № 4. С. 145–152.